

CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRKİYE'DE “İRTİCA ANLAYIŞI”NA GENEL BİR BAKIŞ

PROF. DR. ABDURRAHMAN KÜÇÜK*

Giriş

Kelimelere/terimlere yüklenen anlamlar; bir konunun farklı şekillerde anlaşılmasını sağlamaktadır. Çünkü insanlar, terimlere yüklenen anlamlarla anlaşmakta ve meramlarını ifade edebilmektedir. Kelimeler/terimler toplumun hafızası, bilgisi ve birikimi olduğu gibi “simgesi”dir de. Bu simgelerdeki anlam kayması konunun farklı noktalara çekilmesine ve anlamsızlaşmasına yol açmaktadır. Onun için milletler, özellikle gelişmiş ve köklü ülkeler anlaşmada ortak dil ve ortak anlayış zemini oluşturmaya gayret etmişlerdir. Bu bağlamda da çeşitli alanlarda terim ve deyim sözlükleri oluşturulmuş; ortak anlaşma dili yanında ortak kültür dilinin oluşumuna ihtiyaç duyulmuştur. Siyasi literatürde de dil ve anlam birliği bunlar kadar önemlidir. Zira ortak **anlaşma zemini** oluşturulmadığı zaman herkes tarafından kelimelere ve terimlere farklı anlamlar yüklenmektedir. Bu durum da karmaşaya yol açabilmektedir. Bundan dolayı milletler, kendi kültür değerleri çerçevesinde, kendine özgü terimleri ve sembollerini yerleştirmeye çalışmışlardır.

Yerleşemeyen, toplumun tamamı ve büyük çoğunluğu tarafından benimsenmeyen terimler, dönem dönem tartışılmaktan kurtulamamıştır. Buna bağlı olarak bazı terimlere, dönemlere göre, değişik anlamlar yüklenebilmiştir. Bunun örneklerine günümüzde de rastlanmaktadır. Bu kelimelerden/terimlerden biri de

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

“irtica”dır. İrtica kelimesine, geçmişte de günümüzde de taraf olma veya karşı olma durumuna göre, farklı anlamlar yüklenmiştir. Taraf olan veya taraf durumunda olanlar “İrtica yoktur.” derken, karşı durumda olanlar “İrtica en büyük tehlikedir.” demektedir. Bu çok farklı yaklaşımların sebebi, “irtica” kelimesine tarafların farklı anlam yükleyip ona göre değerlendirme yapmasıdır. Bu da görmeyen insanların file dokunarak eliyle anlayabildiği kısmı fil olarak tarif etmesine benzemektedir. Konunun bu şekilde yayılması gerçekte var olan “irticacılar”ı sevindirmektedir. Çünkü onların ve bazı çevrelerin gayretleriyle dindar olan herkes kasıtlı olarak “mürteci sınıfı”na sokularak alan genişletilmektedir. Böyle karışık karmaşık ve kaygan terimlerde yapılacak ilk iş; terimin anlamını, gelişim çizgisini ve kapsamını belirlemektir. Bu yapılmadığı zaman, “karanlığa kurşun sıkılmış” olmakta ve netice almak da zorlaşmaktadır. Bir kesim kendini mürteci sınıfına dâhil ederek savunmaması gerekeni savunmaya, başka kesim de karşısındakini mürteci görmeye başlamaktadır. Böyle bir yaklaşım da kamplaşmayı ve düşmanlığı doğurduğu gibi hiçbir art niyeti olmayan samimi bazı Müslümanları, sayıca az da olsa, art niyetli kişilerin safına itebilmektedir.

Burada irtica teriminin tarihî süreç içinde geçirdiği evrelere ve günümüzdeki durumuna genel hatlarıyla temas edilecektir.

1. İrtica Nedir?

İrtica; Arapça bir kelimedir ve Arapçada “geri dönmek, iade etmek, talep etmek”¹ gibi anlamlara gelmektedir. Türkçe sözlüklerde ise irtica, “gericilik” ile karşılanmaktadır². Geri götürmeyi, önceki döneme dönmeyi isteyen kimseye de “mürteci” denilmektedir. Mürteci kelimesi irtica ile aynı Arapça kökten gelmektedir. Terim olarak irtica; Türk siyasi ve kültür alanında, “dinî bir hareketi bir canlanışı, yeni bir gelişmeyi ve özellikle devlete karşı dinî bir gösteriyi ve ayaklanmayı”³, düşünce ve hayat tarzında yenileşmeye karşı olmayı, eskiye dönmek istemeyi”⁴ Tanzimattan sonra da “dinî düzen istemeyi” anlatmaktadır⁵. Peyami Safa’ya göre; “Ölçüsüz bir muhafazakârlık olan irtica aynı nispette ölçüsüz inkılap hareketlerinin cevabıdır.”⁶

İrtica, Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden terimlerdenidir. Siyasi ve sosyal yeniliklere karşı yerleşmiş geleneklerin, özellikle dinî direnişin “irtica” olduğu; bu direnişin bazen gösteri bazen ayaklanma ve kanlı çatışmalara dönüşüp devleti ve toplumu tehdit ettiği yönünde yaklaşımlar da vardır⁷.

İrtica; ülkemizde, zaman zaman, “kökten dincilik”le, İslam’la, “şeriat’la eş anlamlı görülmüş ve birbirinin yerine kullanılmıştır. Aslında irtica; İslamcılık da

Muhafazakârlık
ve irtica aynı
şey olmadığı
gibi, irtica ve
yobazlık da
aynı şey
değildir.

değildir, muhafazakârlık da değildir. Muhafazakârlık ve irtica aynı şey olmadığı gibi, irtica ve yobazlık da aynı şey değildir. Terimin kullanımına ve tarihî sürecine bakıldığında; “cahil ve aşırı bazı dinî gruplar”ın, “Şeriat isteriz, dinî düzeni hâkim kılmalıyız, şirk düzeni yıkılsın.” gibi irtica sayılabilecek sloganlarla ortaya çıktığına rastlanmaktadır. Ancak onların bu ifadelerine dayanılarak irtica ile İslam’ın yan yana getirilmesi ve birbiriyle özdeş kullanılması yanlışların en büyüğüdür ve “gerçek mürteciler”in işini kolaylaştırmaktır.

Bütün bu nitelendirmelerin ışığında Atatürk’ün “irtica”ya bakışına da göz atmakta fayda vardır. Atatürk’e göre “irtica” ve mürteci; her iyi, her güzel, her faydalı şey karşısında olmak ve onu yok etmektir. O, Söylev ve Demeçler’de, irtica konusuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Unutulmamalıdır ki milletin hâkimiyetini bir şahısla yahut mahdut şahısların elinde bulundurmakla menfaat bekleyen cahil ve gafil insanlar vardır... Bu bilgilere mürteci ve hareketlerine de irtica derler... Katiyetle ve bilaperva söylerim ki, hâkimiyet-i milliyemizin her zerresini şu veya bu suretle takyit etmek isteyenler en koyu mürtecilerdir”.⁸

“İrtica” veya “gericilik” kelimeleri, Türk toplumunun belirli kesimlerinde korku, panik, karamsarlık/kötümserlik doğurmuş ve geleceğe ilişkin umutsuzluk ve “geriye dönüş” gibi algılanmıştır. Bu algılamalarda bulunanlar; “irtica/gericilik” terimlerine, modernlik/çağdaşlık ve aydınlamacılık karşıtlığı da yüklemişlerdir. Buna bağlı olarak Türkiye’de bazı kesimler, irticayı sadece “geriye dönüş, gericilik, yobazlık” olarak değil dinin özellikle de İslam’ın kendisinin bizzat “gerilik/gericilik” olduğunu ifade etmişlerdir. Bu “toptancı/bütüncül” yaklaşım Türk milleti tarafından tasvip edilmediği gibi konuyu İslam ile ilişkilendirerek sunanların iddiaları karşısında tavır aldığı da görülmüştür/görülmektedir

Tarihî gelişimini ve günümüz Türkiye şartları da dikkate alınarak “irtica”yı şöyle tanımlıyorum: “irtica; Türk milletinin ihtiyaç duyduğu iyi, güzel ve faydalı şeylere karşı olmaya, millî egemenlik ilkesini reddederek kişi veya zümre hâkimiyetine dayalı bir düzen arzulamaya, yönetimi dinî kurallara dayandırma iddiasıyla Cumhuriyeti ve kurumlarını ortadan kaldırmaya yönelik harekettir”.

2. Genel Olarak Batıda ve Türkiye’de İrtica Anlayışı

Batı’da Hristiyan kutsal kitabından kaynaklanarak bilime ve bilim adamlarına hor bakılmış; Kitab-ı Mukaddes dışındaki eserlere gerek görülmemiş ve bazı dönemlerde yazılmış kitaplar kafaları karıştırıyor diye yakılmıştır. Bu anlayışa;

“İrtica” veya “gericilik” kelimeleri, Türk toplumunun belirli kesimlerinde korku, panik, karamsarlık/kötümserlik doğurmuş ve geleceğe ilişkin umutsuzluk ve “geriye dönüş” gibi algılanmıştır.

Hristiyan kutsal kitabında bilgiyi ve bilim adamlarını yeren ifadelerin⁹ yer alması ve bu ifadelere dayanarak kilisenin bilime olumsuz yaklaşımı yol açmıştır. Çünkü kilise ve kilise babaları; insanları bir yandan “öbür dünya”yı garanti etmeye, diğer yandan da tabiat ilimlerden uzak durmaya teşvik etmiş ve putperestlikle bir tutularak ilime savaş açmıştır. O dönemde kilise tek otoritedir ve onun kabul ettiklerinin aksini ileri sürmek imkânsızdır. Kilisenin bilime ve bilim adamlarına olumsuz bakışı; Batı dünyasında bilimsel gelişmeyi dondurmuş ve din/Hristiyanlık-bilim çatışmasını doğurmuştur. Bu çatışma da bilim adamlarının/düşünürlerinin kiliseye, dolayısıyla Hristiyanlığa karşı tavır almalarına yol açmıştır. Batı’daki bu tavır alışı Haçlı Seferleri sırasında Türk dünyasıyla tanışma ve sonraki dönemlerdeki olumlu ilişkilerin, özellikle Kur’an’ı tanımalarının rolü büyüktür.

Batı’da uzun süre kilise/din/ilim çatışması devam etmiş ve protesto hareketleri sonucu kilise; bilim karşısında güç kaybetmiş ve kilise kendi dinî ortamına çekilmiştir. Bilim, kilise karşısında üstünlük kazanınca, kiliseyi dolayısıyla Hristiyanlığı ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Bu yönelişin ilk basamağı olarak da dinin menşei ile ilgili teoriler gündeme gelmiş ve din için animizm, naturizm, Marksizm, pozitivism gibi menşeler ileri sürülmüştür. Bilim karşıtı olan ve bilime/düşünmeye imkân vermeyen kilise karşısında üstünlük kazanması; bilimin “din” yerine konulması görüşlerini gündeme getirmiştir. Bilimin öncülüğünde Batı’da gelişmeler olmuştur. Batı, katettiği bu gelişmeleri ilme/düşünceye bağlamış, ilerlemek için kilisenin tahakkümünden kurtulmak gerektiğini savunmuş ve kilisenin hâkimiyet dönemini kötölemek için “gericilik, bağnazlık, yobazlık” karşılığı kelimelerin kullanılmasını tercih etmiştir. Bunun üzerine Batı literatüründe bilimin öncülüğü ve aydınlığı, “Aydınlanma Dönemi”; önceki dönemler de “karanlık dönemler” olarak yer almıştır.

Batı’nın kilise karşısında tavır alması, yükselmenin ve gelişmenin “modeli” olarak algılanmış, bu model başka toplumlarda da önerilmiş ve Müslümanlara da dine/İslam’a karşı tavır olarak gelişme reçeteleri sunulmuştur. Aslında Batı’da kilise, bilimi ve bilimsel düşüncüyü baskı altında tuttuğu bir dönemde Doğu’da ilim ve düşüncüyü teşvik eden İslâm yayılmaya başlamıştır. İslâm’ın bu teşvikinin sonucunda Batı’yı da etkileyecek Farabî, İbni Sina, İbni Rüşd, Gazalî, Birunî, Cabir gibi Müslüman Türk ilim adamları yetişmiştir. Bir taraftan bu bilgiler ile diğer

Batı’nın kilise karşısında tavır alması, yükselmenin ve gelişmenin “modeli” olarak algılanmış, bu model başka toplumlarda da önerilmiş ve Müslümanlara da dine/İslam’a karşı tavır olarak gelişme reçeteleri sunulmuştur.

yandan İslam ile tanışan Batılı insanın kafasında “şimşekler çakmış” ve Türkler yoluyla edindikleri bilgiler ışığında kiliseye meydan okumaya başlamışlardır. Bunların öncüleri, Almanya’da Martin Luther; İsviçre’de Zwingli; Fransa’da Calvin’dir. Bunlar; Hristiyanlıkta bir çığır açmış, düşünmeyi ve Kutsal Kitabı kendi dillerinde okuyup yorumlamıştır. Onların “protesto” olarak algılanan hareketi, Protestan Hristiyanlığın temeli olmuştur. Protestan Hristiyanlıkta temel felsefe, kutsal kitabı kendi dillerinde okuyup anlama, kendi değerleriyle bütünleştirerek sunma ve kendi “millî Hristiyanlık anlayışları”nı oluşturma; kısacası dinde milliyetçiliği öne çıkarmadır. Zaten Batı’nın ilerlemesi bu milliyetçi oluşumlarla hız kazanmış ve “bugünkü Batı” ortaya çıkmıştır. Kopernik-Galile-Newton ile başlayan süreç, XVIII. yüzyılı “aydınlanma çağı” yapmıştır. İlim ve düşünmeye geçit vermeyen kilise hâkimiyetindeki Orta Çağ, Batı için “karanlık çağ”dır. Ama, bu Orta Çağ Müslüman dünya/Türk dünyası için “aydınlık çağ”dır.

Batı, bütün sıkıntılarla, ilim ve teknolojiye ilerlemeye çalışırken Türk dünyası yakalamış olduğu “Yükselme Dönemi”nin rehaveti içine girmiş ve yıldan yıla gerilemeye başlamıştır. Kısa sürede kalkınan ve gelişen Batı dünyası, gerileme sürecindeki Türk ve Müslüman dünyaya öneriler sunmaya girişmiştir. Batı’nın bu önerileri, Kur’an’da 300’den fazla ayetin ilim ve düşünmeyle ilgili olduğu göz ardı edilerek Müslümanların eksikliği ve geri kalmışlığı İslam’a mal edilmeye ve ondan kurtulmaya yönelik önerilerdir. Bu öneriler, Türk dünyasında bazı kesimlerden taraftar bulmuş, din karşıtlığı oluşturulmuş ve İslam diyen herkes “ilim düşmanı ve gerici” olarak nitelendirilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısı bu tartışmalarla geçmiş; Türkiye’den Batı’ya araştırma için gidenler oradaki “moda düşünceleri ve kavramları” hiçbir süzgece tabi tutmadan Türkiye’ye/Türk milletine uygulamayı ideoloji olarak benimsemiş ve Türkiye’ye taşımıştır.¹⁰ Bu önerilerden birine en açık örnek, Fransız düşünürü Ernest Renan’ın (1823-1892) önerisidir. Ernest Renan, “İslam ve İlim” başlıklı eserinde şöyle demektedir: “Çağımız olaylarından biraz bilgisi olan herkes, Müslüman ülkelerin bugünkü geriliğini, İslam ile yönetilen devletlerin çöküşünü, kültür ve eğitimlerini yalnız bu dine dayandıran ırkların fikrî bakımdan sıfır durumda olduklarını açık olarak görür. Doğu’da veya Afrika’da bulunmuş herkes, ister istemez, gerçek bir müminin zihninin kuşatıldığını, kafasının bu çeşit demir çemberlerle sarıldığını; bu çember yüzünden o kafanın ilme kapalı olduğunu, bir şey öğrenmek ve yeni bir fikre açılmak kabiliyetinden mahrum bulunduğunu hayretle görür...”¹¹ Renan’ın Müslümanlar için önerisinin özü, din olarak İslam’dan vazgeçmeleri ve zımnın de Hristiyanlığı benimsemeleridir. Renan’ın, İslam ile yönetilen ülkelerin çöküşünün sebebinin İslam olması, İslam’ın ilme kapalı bir din özelliği taşıması, Müslümanların kafasının demir bir çemberle sarılması ve ilerlemek/gelişmek için İslam’dan kurtulması gerektiği yönündeki iddialarını gerçek kabul edip tahkik etmeden Türk toplumuna aynen uygulamak isteyenler, Türkiye’de yeni bir dö-

nemi başlatmışlardır. Bu dönem; İslam-İlim çatışması, Batı önerisini savunanlara karşı İslam'ı savunanların karşı karşıya gelmesidir.

Batı'da Auguste Comte (Ogüst Komt), bilimin üstünlüğü elde etmesinin verdiği cesaretle, ilmi din yerine geçirmek istemiş ve bunun için Pozitivizm İlmi-hali adlı eserini yazarak insanların kutsal kitap olarak bununla amel etmesini istemiştir. Bu kitap, uzun süre tartışılmış ve Türkiye'de İslam karşıtları da bu görüşlere "can kurtaran simidi" olarak sarılmış; İslam ve gelenekleri savunanlar "gericilik"le, "bağnazlık" la, "yobazlık"la suçlanmış ve buna karşı olanlar bile bu "yaftayı yememek" için susmayı/sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. İslam'ı savunan ve beşerî ideolojilere karşı olan Türkler de diğerlerini "dinsizlik/din karşıtlığı" ile itham etmişlerdir. Bu tartışmalar, bazı değişikliklere uğrayarak sonraki dönemlere ve günümüze kadar gelmiştir.

Batı, bilim ve teknolojide ulaştığı noktaya kolay gelmemiş; nice canlar verilmiş, nice kanlar akıtılmış, nice insanlar Engizisyonlardan geçmiş, nice "afroz"lar gerçekleşmiştir. Çünkü kiliseye göre, kilise dışında kurtuluş yoktur. Kilise Tanrı'nın/Mesih-İsa'nın hazır bulunuşu ve manevi yönlendirmesiyle işini yapmaktadır. Kilise ve Papa, "Tanrı İsa'nın vekilidir." ve "yanılmaz otorite"dir. Akla ve bilime göre hareket edip bu "otorite"ye karşı gelmek, Tanrı iradesine karşı gelmektir. Bu anlayışa bağlı olarak kilise görevlileri/ruhbanlar, birinci sınıf insanlardır; dinde ve dinî hayatta halka düşen sadece itaattir. Kiliseye göre devlet, "Tanrı devleti"dir, başka devletler ve anlayışlar sapıklıktır. Düşünen Batı insanının tepkisi bu anlayışa ve "yanılmaz otorite" inanışına olmuştur. Bu anlayış noktasında Hristiyanlık ile İslam arasında büyük farklar vardır. Her şeyden önce İslam'da ruhbanlık yoktur; insanlar eşittir, yaptıkları iyi işlere ve bilgisine göre "üstünlük" kazanmaktadır, ayrıca Batı'da tartışılan "Tanrı devleti" modelinin aksine "Allah tarafından açıkça önerilmiş bir yönetim şekli" iddia edilmemektedir. Bu ilkeler; Müslüman insanın rahat hareket etmesini ve konumuna uygun sistemleri benimsemesini sağlamıştır. Onun için gerçek İslam anlayışında "irtica" anlamına gelecek, huzursuzluklara sebep olacak, insanların birbirine zulmetmesine yol açacak, akıl ve bilim dışı sayılacak hiçbir şeye yer yoktur.

Türk bilim adamı ve düşünürü Hilmi Ziya Ülken, Batı'daki irtica konusunu değerlendirirken Doğu'daki irtica anlayışından farkını şöyle belirtmektedir: "Batı'da değişimler toplumun alt kesimlerinden gelip mevcut iktidarları sarsmıştır, o nedenle gericilik adı verilen tepkiler, reaksiyonlar (reaction) iktidar mevkiinden yukarıdan geldiği hâlde, Orta Doğu'da halktan gelmektedir. Batı'da reaksiyon şuurlu bir şekilde siyasi, içtimai bir cereyan, asri silahlara sahip bir düşünce tarzı olduğu hâlde, Doğu'da "irtica" cemiyetin biricik çıkar yolu olan hareketi tassaup ve skolastikle, bilgisiz kitle homurtusu ile karşılayan müphem, tarifsiz ve sistemsiz bir cereyan olarak kaldığı için pejoratif bir manada kullanılmıştır".¹² Celal Nuri de irtica ve cahiliye ayrımı yapmakta, "Bizde irtica yoktur ve olamaz. Memleketimizde bir silsile-i nüceba ve ruhban mevcut değil ki bu fikri idame

etsin." demekte ve 31 Mart Olayı'nı çıkararak kitleyi mürteci olarak değil, "bir kit-
le-i cahile" (cahil bir topluluk) olarak değerlendirmektedir.¹³ Peyami Safa da bu
terimleri birbirinden ayırmakta ve şöyle demektedir : "Muhafazakârlık ve irtica
aynı şey olmadığı gibi, irtica ve yobazlık da aynı şey değildir. Mürteci, bugün-
künden evvelki hâli iade etmek isteyen samimi bir gerilik taraftarıdır. Cemiyetin
bekasını (devamını) geçmişe kayıtsız şartsız bağlılığında görür. Her türlü değiş-
meye karşı haksız, fakat samimi düşmandır. Tarihe ve geleneğe aşk derecesine
bağlıdır. Onu hatalı bulabiliriz, fakat sahtekârlığına hükmedemeyiz. Yobaz sam-
imi değildir... Onun gayesi... muhafazakârlık veya irtica temayüllerini istis-
mar ederek kargaşalık çıkarmak, rakiplerini ezmek, geçici bir nüfuzla bazı dünya
nimetlerini elde etmektir... İleri memleketlerde, mu-
hafazakârlarla mürteciler ve mürtecilerle yobazlar
arasındaki farka dikkat edilir. Türk politika ve fikir
hayatının disiplininden mahrum oluşu, bütün bu
farklara dikkat edilmediği içindir... Ulu orta 'irtica',
'inkılap', 'devrim' kelimeleri hiçbir şey ifade etmez
ve zihinleri karıştırmaktan başka bir işe yaramazlar.
En hazin kültür kaderimiz, bu hayati kavramların
halis fikir adamlarımızın değil gazetecilerin günlük
yazılarında çeşitli suiistimallere uğramasıdır."¹⁴

İslam dünyasında "ilerleme anlayışı" bizzat
Kur'an ile gerçekleşmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim;
cehaleti, bilgisizliği, geri kalmışlığı, "geriye dö-
nüşü/geriye gidiş" kabul etmemektedir. Kur'an'ın,
insanları Allah'a ve Peygamber'ine inanmaya, iyilik
yapıp kötülükten kaçınmaya çağırdığı bir dönemde,
insanların bir kısmının inkârı karşılığında Allah
şöyle hitap etmiştir: "Yoksa onlar (İslam öncesi) Ca-
hiliye yönetimini mi arıyorlar?..." (Maide suresi, 50. ayet). Görüldüğü gibi
Kur'an, kendinden önceki dönemi "Cahiliye" olarak adlandırarak eskiyi ve eksięi,
haksız ve yanlış özleyenleri "cahillikle, bilgisizlikle, gericilikle" nitelemiş ol-
maktadır. Kur'an'ın mesajı ilim, akletme, düşünme, ilerleme, çalışma, hak ve ha-
kikat, adalet ve ehliyetdir. "İlim Çin'de bile olsa alınır.", "İki günü birbirine eşit
olan zarardadır." diyen ve bunu uygulamaya koyan bir Peygamber'in oluştur-
duğu temel felsefede "irticaya/gericiliğe, bilim dışılığa" yer yoktur ve olmamış-
tır. Hz. Muhammed; Kur'an'ın aydınlığında, İslam'dan önce Arabistan'da var
olan, akla ve bilime aykırı, gerçeklerle bağdaşmayan ve bilimle uyuşmayan, hak
ve hakikat dışı inançlar ile âdet ve uygulamaları ortadan kaldırmış; Veda Hutbe-
si'nde de onların "ayağının altında" olduğunu deklare etmiştir.

Gerçek İslam an-
layışında "irtica"
anlamına gele-
cek, huzursuzluk-
lara sebep
olacak, insanların
birbirine zulmet-
mesine yol aç-
acak, akıl ve bilim
dışı sayılacak
hiçbir şeye yer
yoktur.

İslam adına ilme karşı, olumlu gelişmelere kapalı, teknik gelişmelere düşman, değerlerle çelişmeyen yenilikleri ve gelişmeleri reddeden, oturmuş ve kökleşmiş sistemleri “İslami değildir.” iddiasıyla değiştirmeye yeltenen ve bu iddiaları uğruna devletin meşru kurum ve kuruluşlarına savaş açan kimseler, ihanet içinde değillerse en azından İslam’ı bilmemektedirler. Çünkü Kur’an; herhangi bir yönetim şekli önermemekte, sadece adaletle hükmetmeyi, emaneti ehline vermeyi, kararları istişareyle almayı, ilim ve düşünceyi/akletmeyi temel ilkeler olarak bildirmektedir. Bu noktada, iyi niyet ve samimiyetle konuya yaklaşanlar ile belirli dış ve iç odakların yönlendirmesiyle ortaya çıkan art niyetlilerin/ihanet içinde olanların birbirinden ayırt edilmesi önem taşımaktadır.

Kur’an’ın ve İslam’ın ilk dönemindeki yöneticilerin yaklaşımları, sonraki dönemlerde, hem iktidarda olanlar hem de muhalefette olanlar açısından farklı değerlendirilmiştir. Hz. Ali’nin Hilafet konusundaki anlaşmazlık üzerine hakem tayini kabul etmesinden dolayı ondan ayrılan ve “Haricîler” olarak adlandırılan grup; hem Hz. Ali ve ekibini hem de yönetimde olan Muaviye ve ekibini İslam’dan sapmakla suçlamış, İslam’ın özüne ve kaynaklarına dönerek “adaleti hâkim kılma mücadelesi” verdiklerini savunmuşlardır. Haricilerin iddiaları, büyük çoğunluk ve yönetim tarafından, bugünkü ifadeyle, “irtica, gericilik, yobazlık” olarak görülmüştür. Hz. Ali’den sonraki Emevîler yönetimi, Hz. Ömer ve diğer halifeler dönemindeki adaleti ve uygulamayı bulamayan kitle tarafında kınanmış ve İslam’dan uzaklaşmakla itham edilmiştir. Emevî yönetimi de kendilerine muhalefet edenleri “cahillikle, gericilikle” suçlamıştır. Bu yaklaşımlar/nitelemeler, tarih boyunca, iktidarda veya muhalefette bulunma durumuna göre farklı şekilde değerlendirilmiş, rakipleri sindirmek ve toplum indinde değerini düşürmek veya toplumun desteğini kazanmak için kullanılmıştır.

Kur’an; herhangi bir yönetim şekli önermemekte, sadece adaletle hükmetmeyi, emaneti ehline vermeyi, kararları istişareyle almayı, ilim ve düşünceyi/akletmeyi temel ilkeler olarak bildirmektedir.

3. Türk Tarihinde İrtica Anlayışlarına Dair Bazı Örnekler

İrtica kelimesinin Türk siyasi ve kültürel literatüründe yer almasının Tanzimattan sonra, “kurumsal anlam” kazanmasının da özellikle II. Meşrutiyetten (1908) ve Padişah II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ondan önce benzeri olayların olmasına ve bu olaylara değişik isimler verilmesine rağmen “irtica, irticai bir olay, irticai bir hareket veya düşünce” gibi nitelemeler pek dikkati çekmemektedir. Ancak “irtica”; 31 Mart Vak’ası, Kumkapı Olayları başta olmak üzere II. Abdülhamit’i tekrar padişahlık

makamına oturtmayı isteyen kişi ve grupların yol açtıkları olaylarla gündeme gelmiş ve Türk tarihinde yerini almıştır.

II. Abdülhamid'i yeniden padişah yapmak isteyenlerin hareketleri, aralarında o dönemin "İslamcılık akımı taraftarlarının / İslamcılarının" da bulunduğu Meşrutiyet yanlılarınca "irticai hareketler" olarak adlandırılmıştır. Böylece irtica kelimesi, ilk defa, "Meşrutiyete karşı olanlar/II.Abdülhamid yönetimini isteyenler" şeklinde "dar anlam"da kullanılmıştır¹⁵. Çünkü Osmanlı tarihinde bu anlamda yorumlanabilecek bazı olaylarda (Kadıızâdeliler Olayı, Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa İsyanları gibi); "irtica/mürteci" gibi kavramların kullanılmamış olması "irtica/mürteci hareketi" gibi kullanımın daha sonra ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Bunlar arasında dinî anlayışla ilgili olan Kadızelilerden kısaca bahsetmekte yarar vardır. Türk tarihinde, XVII. yüzyılda ortaya çıkmış Kadızeliler Hareketi, o dönemde devlet işlerinin genellikle bozuk olmasından istifade ederek, "şeriat"ın savunucusu olarak ortaya çıkmış; mevcut bütün hataların "şeriata aykırı hareketlerden ileri geldiğini" ilan etmiş; halkı "şeriat"a aykırı gördükleri yönetim yanında tarikatlara, tasavvufî hareketlere karşı cephe almaya davet etmiştir. Onlara göre tarikatlar, tasavvufî hareketler "şeriat"a aykırıdır, huzursuzlukların kaynağıdır; aynı şekilde işbaşında olanlar da şeriata aykırı hareket ettikleri ve şeriata aykırı dinî oluşumlara (tarikat, tasavvuf) göz yumdukları için başarısız olmuşlardır.¹⁶ Burada vurgu; İslam'ı doğru ve tam anlamamaya, Kitap ve sünnetin zahiri anlamına göre değil de "bâtını anlamı"na göre hareket etmeye/yönetmeye yapılmıştır. Ancak "irtica" terimi Türk literatüründe yer aldıktan sonra Cumhuriyet Döneminde bazı yazarlar, önceden farklı kelimelerle ifade edilen bu olayları ve isyanları da "irtica hareketleri" olarak nitelenmişlerdir¹⁷.

Kanunî Sultan Süleyman döneminden sonra içinde bulunan dönemi ve yönetim tarzını eleştirme, geçmişe özlem duyma hemen hemen "ortak anlayış" hâline gelmiştir. Bu anlayış Padişah III. Selim'den sonra "yarı resmî" hüviyete kavuşmuştur. III. Selim'den sonra "yenileştirme hareketleri" nin hedefleri arasına "geçmişteki azamet ve satvete kavuşma" görüşü girmiştir. Geçmişin "iyi ve güzel" olduğu anlayışı, genel kabul görmesinden ve mevcut durumu iyileştirmeye yönelik olmasından dolayı devlet yönetimince tepki görmemiştir. Buradaki istekler iyi niyetli, samimi ve art niyete dayalı olmayan istekler olarak kabul edildiği için değişik noktalara çekilmemiş ve "arkasında başka niyetler/art niyetler"

"İrtica" terimi Türk literatüründe yer aldıktan sonra Cumhuriyet Döneminde bazı yazarlar, önceden farklı kelimelerle ifade edilen bu olayları ve isyanları da "irtica hareketleri" olarak nitelenmişlerdir.

aranmamıştır. Bu niyet meselesi her dönemde önem taşımış; ortaya çıkanların niyeti ve geçmişi, olaylara olumlu veya olumsuz bakışta etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri / XX. yüzyılın başları, günümüzde de gündeme getirilen ve "irtica" olarak nitelendirilecek olaylar/ayaklanmalar bakımından başlangıç dönemi sayılabilmektedir. Son dönem Türk tarihinin dönüm noktalarından olan 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909), Türk tarihinde, "irticai ayaklanma" olarak adlandırılmıştır. "gerici çevreler" ve dış ajanlarca da tahrik edildiği ileri sürülen bu olayın II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini sağlamak için İttihat ve Terakki ile İngilizler tarafından tertip edildiği kabul edilmiştir. Ancak olayın II. Abdülhamid tarafından tahtta kalmak için organize edildiği de iddia edilmiş, buna rağmen Abdülhamid Tahttan indirilmiştir.

Yönetimde bulunanlar; gerçekleştirmek istedikleri yeniliklere karşı olanları, muhalefet edenlerin organizasyonunu "irtica/gericilik" ile suçlayarak halkın gözünden düşürmeye ve hareketlerin önünü kesmeye çalışmışlardır.

31 Mart Vak'ası, İttihatçılara karşı tepki ile memnuniyetsizliğin ve bekleneni vermediği için Meşrutiyete yönelik ümitsizliğin simgesi olarak değerlendirilmiştir. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki, kendisine muhalefet edenleri, hatta zaman zaman Türk milletini "mürteci" olmakla korkutmayı ve "irtica" ile suçlamayı adet hâline getirmiştir.

II.Meşrutiyetten sonra meydana gelen bu hareketlere, önceki olumlu bakışla yaklaşılmamış ve "önceki dönemin özlemi" üzerinde ittifak da olmamıştır. Üzerinde ittifak oluşmadığı için ortaya çıkan hareketlerin gelişip yayılmasını önlemek için simgesel kelimeler seçilmiş ve o kelimelere farklı anlamlar yüklenmiştir. Günümüzde olduğu gibi o günde de karışıklık, kelimelere yüklenen anlamlardan ve anlam kaymasından ileri gelmiştir. II. Meşrutiyet, bu konularda da yeni bir anlayışı doğurmuştur. Çünkü ortaya konulan tepki; "hareketler"den çok, geleneği temsil eden Osmanlı yönetimine ve saltanata yönelik bir anlam kazanmıştır. Buna bağlı olarak irtica kelimesine olumsuz anlam yüklenmiş

ve irtica "tehlikeli, olumsuz, geriliğe yol açan, tutucu, gelişme karşıtı, şariat özlemi" gibi terimsel anlam kazanmıştır. Yönetimdekilerin yaptıkları yanlışlar ve niyetlerine duyulan güvensizlik de farklı tepkileri gündeme getirmiştir. Yönetimde bulunanlar; gerçekleştirmek istedikleri yeniliklere karşı olanları, muhalefet edenlerin organizasyonunu "irtica/gericilik" ile suçlayarak halkın gözünden düşürmeye ve hareketlerin önünü kesmeye çalışmışlardır.

İrtica kelimesine Cumhuriyet Döneminde de II. Meşrutiyet Döneminde yüklenen "geriye dönüş, gericilik, şariat özlemi" gibi anlamlar yüklenmiş, zaman zaman da bununla ilgili tavırlar ve müdahaleler olmuştur. Cumhuriyetten sonra

bazı hususlar ve eksiklikler bahane edilerek Cumhuriyet öncesi döneme geri dönülmesini savunanlar, değişik sebeplerden dolayı “Osmanlı yönetimi” diyenler, Halifelik isteyenlere ve dinî kuralları esas alan uygulamalardan söz edenler eksik olmamıştır.

Son 50-60 yıl içerisinde Türkiye’de meydana gelen hareketlerin “irtica” ile ifadelendirilmesinde; iktidardakilere duyulan güvensizlik yanında, yönetimde bulunanların tutumlarındaki kapalılık veya samimiyetlerine duyulan şüphenin yol açtığı anlaşılmaktadır. Dönem dönem gündeme gelen “irticanın ayak sesleri”, işbaşındakilerin geçmişleri ve yönetimdeki tutumları, ciddiye alınmayacak bazı olayların değişik kurum ve kuruluşlarca ciddiye alınmasına yol açmıştır/açmaktadır. Bu durum; geçmişte de günümüzde de bazı kesimlerin hassasiyetini celbetmiş ve bazı kelimelere “farklı anlam” yüklenmesine yol açmıştır. Günümüz AKP yönetiminde bulunanların bir kısmının, Erbakan döneminde olduğu gibi, Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, Türk milleti, Türk milliyetçiliği, Türk Silahlı Kuvvetleri, devletin dine bakışı ve yönetim tarzı konusundaki geçmişteki niyetleri/düşünceleri, söylemleri, yaşayışları ve uygulamaya dönük özlemleri bazı kesimleri daha dikkatli olmaya, “Acaba?” sorusunu sormaya götürmektedir. Bu tür olaylara “yaklaşımlar veya yaklaşımlar”ın güven veya güvensizlik ile doğrudan ilgili olduğu, altı çizilmesi gereken hususlardandır.

4. Cumhuriyet Döneminde ve Günümüzde İrtica Tartışmaları

İrtica kelimesi, Cumhuriyet Döneminde, önceki dönemlerdekinden farklı olarak anlam daralmasına uğramıştır. Daralan bu alan, dinle ilişkilendirilmiştir. Buna göre irtica, dinî isteklere ve motiflere yer veren grupların “simgesi” hâline gelmiştir. Böyle bir nitelemede geçmişte yaşanan olumsuzluklara başkaldırı sloganı olan, adalet isteriz manasında kullanıldığı anlaşılan “Şeriat isteriz!” ifadesinin “dinî kurallara dayalı yönetim” isteriz şeklinde yorumlanır hâle gelmesiyle de ilgisi vardır. 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde ortaya çıkan ve Türk tarihine “31 Mart Vaka’sı” olarak geçen olay bunun örneklerindedir. 31 Mart Vak’ası ve Şeyh Sait İsyanı (1925) gibi olaylardaki “Şeriat isteriz!” kalıbı, İslam ile bağlantılı bir kısım olaylara da şamil kılınmıştır. Özellikle Şeyh Sait İsyanı, üzerinde durulması gereken ve günümüze ışık tutabilecek olaylardandır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Lozan’dan sonra çözülmek üzere geri bıraktığı Musul ve Kerkük meselesinin çözüme kavuşturma görüşmelerinin yapıldığı bir dönemde İngilizler, Kürt Teali Cemiyeti üyelerinin bir kısmını örgütlemiş ve “Kürt Devleti” kurma iddialarıyla ortaya çıkartmıştır. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat 1925-31 Mayıs 1925), İngilizlerin desteğiyle, “Kürt Devleti” kurma amaçlı, ancak devletin desteğini sağlamak için “İslam şeriatını geri getirmek” şemsiyesi arkasına saklanılarak “Şeriat isteriz!” sloganıyla “bölücülük” yapıldığı bir isyan olmuştur. Ortaya çıkışı, liderliğini üstlenenlerin geçmişi ve kimliği, amaçları ve söylemleri dolayısıyla Şeyh Sait İsyanı “irticai isyan” olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelen-

dirme, “bölücülük ve ihanet” ile eş anlamlıdır. Bu tür bölücülük amaçlı olaylarda da “İslam’ın, şeriat lafzının” istismar edildiği ve “şemsiye kavramlar” olarak hem tarihte hem de günümüzde kullanıldığı dikkate alınmalıdır/dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Şeyh Sait İsyandan 5 yıl sonra İzmir’in Menemen ilçesinde Asteğmen Kubilay’a karşı “Şeriat isteriz!” sloganı ile başlatılan mahallî ayaklanma da Türk tarihinde “Gericici / İrticai Menemen Olayı” olarak yerini almıştır¹⁸.

Cumhuriyet Döneminde, genel olarak irtica ile anayasal düzeni değiştirip dinî esaslara dayalı bir düzen kurmak isteyen oluşumlar kastedilmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminden günümüze kadar bu konuda birkaç operasyon olmuş ve devletin bazı kurumlarının tavrı görülmüştür. Özellikle 1946 yılından sonra, daha önce baskı altına alınmış olan İslam iddialı bazı tarikat, grup ve cemaatlerin Çok Partili Dönemin sağladığı müsait ortamdan yararlanarak “yeraltından yerin üstüne” çıkması ve bunlara rağbet duyulması, zaman zaman devleti veya devletin bazı kurumlarını teyakkuza sevk etmiş ve değişik bazı yöntemler ile üzerine gidilmesine yol açmıştır. Son yıllarda da Kuvvet Komutanlarının, ilgili Harp Okullarının açılışında veya bazı törenlerde, Cumhurbaşkanının 1 Ekim 2006 tarihinde TBMM’yi açış konuşmasında, Genelkurmay Başkanının da 2 Ekim 2006 tarihinde Kara Harp Okulunun açılışında, bazı sivil toplum kuruluşlarının toplantılarında, diğer bazı konular yanında, “irtica tehlikesi”ne dikkat çekmeleri “irtica”nın ne olduğu ve ne olmadığı konusunu Türkiye’nin ve Türk milletinin gündemine getirmiştir. Bunun biraz daha sert biçimi, 28 Şubat 1997 tarihinde, Millî Güvenlik Kurulunda gündeme gelmiş ve görüşler maddeler hâlinde kararlaştırılıp kamuoyuna duyurulmuştur. Bu Bildiri, Türkiye’de “28 Şubat Kararları” olarak anılmış ve benzeri durumlar bununla ifadelendirilmiştir. Bu kararların maddelerinin bir kısmında; “Esasları ve nitelikleri Anayasa’da belirlenmiş, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletimizi ve Cumhuriyet rejimimizi yıkmak, onun yerine bir siyasal dinî düzen kurmak amacıyla yürütülen yıkıcı faaliyetler ve yapılan beyanlar ile bunların oluşturduğu tehdit ve tehlikeler...; Ülkemizde şeriat hukukuna dayalı bir İslam Cumhuriyeti kurmayı hedefleyen grupların, Anayasa’nın tanınmadığı demokratik, laik ve sosyal hukuk devletimize karşı çok yönlü tehdit oluşturduğu; Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı aşırı dinci grupların laik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri...” gibi ifadeler ile “irticai hareketler”e dikkat çekilmiştir.

28 Şubatta Millî Güvenlik Kurulunda bu kararların alınmasının sebepleri olarak Başbakan Erbakan’ın “tarikat ve cemaat liderlerine yemek” vermesi ile Libya ziyareti sırasında Kaddafi’nin Türk Devleti’ni “aşağılayıcı” konuşması/tavrı karşısındaki tutumu, Sincan Belediye Başkanının düzenlediği “Kudüs Gecesi”ndeki konuşması, bazı Refah Partili milletvekillerinin konuşmaları, “Acizimendiler”in çıkışı, hükûmetten cesaret alan bazı tarikatların/cemaatlerin uygulamaları ve bazı bürokratların tutumu/uygulaması gösterilmiştir. Buna bağlı

olarak “irtica ile mücadele süreci” başlamış, bunun için “Batı Çalışma Grubu” gibi bazı kurumlar kurulmuş, yasalar çıkarılmış ve bu süreç takibe alınmıştır.

Başbakan Ecevit’in 22.7.1999 tarihli Genelgesi’nde de irticai, yıkıcı ve bölücü faaliyetlere karşı alınan önlemlerin eş güdümünü sağlamak üzere Başbakanlık Uygulamayı Takip ve Koordinasyon Kurulunun çalışmalarının etkin bir şekilde yürütüldüğü belirtildikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel niteliklerini yok etmeye yönelmiş bulunan irticai faaliyetlerle bütün devlet kurumlarının ve kamu görevlilerinin mücadele etmesinden, irticai ve bölücü yayın yapan radyo ve televizyonlara karşı yasaların eksiksiz uygulanmasından, irtica ile mücadelenin bir hükümet politikası olmaktan öte Cumhuriyetin geleceği açısından, bir devlet politikası olduğundan, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini yok etmeye yönelik irticai faaliyetlere karşı mücadelede başarı, devletin bütün kurum ve kuruluşlarının görevlerini zamanında, etkin ve eş güdüm içinde yapmalarına bağlı” olduğundan söz edilerek irticai hareketlere karşı Türk milleti uyarılmaktadır.

Sözü edilen MGK Bildirisi’nin (28 Şubat 1997) yayımladığı dönemde, RP ile partiler arasındaki tartışmalar da hızlanmıştır. Özellikle muhalefetteki partiler, hükümeti oluşturan ve destek veren Refah-Doğru Yol-Büyük Birlik Partileri arasında çatışmalar, fikir ayrılıkları oluşmuş ve bu süreci “kazasız belasız atlatma” formülleri arayışına girilmiştir. Bu ortamda, Türkiye’deki “irticai faaliyetler”i durdurma, Türkiye’nin birinci ve öncelikli maddesi olmuştur. MGK Bildirisi arkasından gelen süreçte “irticai faaliyetler” ile mücadele çerçevesinde 7000 civarında kişi göz altına alınmış; “kökten dinci/radikal” iki örgüt lideri yakalanmış, Almanya’da teşkilatlanmış Kaplancıların Türkiye’deki faaliyetleri ortaya çıkarılmıştır. Başbakanlık Takip Kurulu ve Emniyet Müdürlüğü kayıtlarına göre hazırlanan Rapor’a göre; 1997 yılında 2956, 1998 yılında da 4420 kişi “irticai faaliyetlere katıldıkları” gerekçesiyle gözaltına alınmıştır. Bunlar arasında İslami Büyük Doğru Akıncıları-Cephesi (İBDA-C), Kaplancıların İslami Cami ve Cemaatler Birliği (ICCB), Aczimendiler, Hizbullah (İslami Cihad-B), Hizbü’t-Tahrir Türkiye Temsilciliği gibi gruplar yanında bazı tarikat ve cemaatler yer almıştır. İlgi alanına bu grupların liderlerinin söylemlerinde ve yayınlarında; rejimi değiştirme, “İslami nizam kurma”, Türkiye’yi “darü’l-harp” (kâfir ülkesi) sayma, “kâfir düzenden hesap sorma” ve “topyekûn ihtilal/savaş, kan dökme” şeklinde özetlenecek ifadeler yer almaktadır¹⁹. Aslında büyük çoğunluğu dış kaynaklardan (Doğru ve Batı) beslenen bu grupların Türkiye’de sayılarının fazla olmadığı ve yakın zamanda tehlike oluşturmayacakları bilinmesine rağmen, müsamaha ortamından yararlanarak, ileride tehlike oluşturabileceği öngörüsü ile tedbir alınması önemsenmiştir. Ancak “marjinal gruplar” ile mücadele edilirken, zaman zaman bazı çevrelerin “maksadı aşan ifadeleri”; bazı “bölücü çevreler” tarafından istismar edilmiş ve değişik yöntemlerle mütedeyyin Türk halkının kastedildiği yönünde propagandaya girişmişlerdir. Sinsi planın, bazı yörelerde ve gruplar in-

dinde taraf bulduğu ve kimi “dindar Türk halkı”nın devletine kırılmasına yol açtığı da bilinmektedir. Bu kırılma, inatlaşmaya ve tepkiye dönüşmüş; “din veya dindarlık adına” ortaya çıktığı iddia edilen veya iddiası propaganda edilen siyasi oluşumlara destek olarak seçim sandığına yansımıştır. 2007 Milletvekili Genel Seçimi’nde Adalet ve Kalkın Partisinin % 48 civarında oy alması; bu anlayışın, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın “Sözde değil özde demokrat cumhurbaşkanı” söyleminin ve 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay sitesine yerleştirdiği bildirinin sonucu olduğu genel kabul gören değerlendirilmelerdenidir. Bu durumlar; “irtica konusu”na dikkatli yaklaşılması, Türk milletinin “din ve gelenek konusu”ndaki hassasiyetinin iyi ve yerinde algılanması gerektiğine güzel bir örnek olmaktadır.

Sonuç

Son 50-60 yıldan bu tarafa özellikle günümüzde Türk kamuoyunu meşgul eden terimlerden biri “irtica” olmuştur. İrtica kelimesine taraflarca yüklenen anlam tarafgirce ve zihnindeki düşünce çerçevesinde olmakta; tahkir ve tezyif edici nitelikte ve genelde de sübjektif bir şekilde değerlendirilmektedir. Taraflar, bu kelimenin sübjektif anlamından, “-e göre” anlamından hareketle tartışma ortamı oluşturulmaktadır. Bu kelimeye, üzerinde ittifak edilecek bir tanım getirilemediği, bilimsel ortamda tartışılmadığı ve “irtica anlayışı” na tarafsız yaklaşmadığı için tartışmalar, zıtlaşmalar ve kutuplaşmalar sürüp gitmektedir. Son dönemlerde “irtica terimi” ile “laik siyasal sisteme ve Batılılaşmaya karşı dinî sistemi yerleştirme” ideali/iddiası kastedilmektedir. Türk siyasetinin gündemini uzun zamandan beri meşgul eden bu terim için ortak ve üzerinde ittifak sağlanacak bilimsel bir tanımın yapılmasının, bazı sorunların çözümünü kolaylaştıracağı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de çarpık gelir dağılımından yola çıkan sosyalizm, komünizm, kapitalizm gibi bazı ideolojilerin karşısına belirli çevreler, siyasal anlamda, ideolojik bir sistem olarak İslam’ı çıkarmışlardır. İslam’ın ideolojik bir sistem olarak öne sürülmesinin tarihî süreç içerisinde birkaç sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; “dinsizlik” olarak nitelendirilen Marksizmin/komünizmin yakın komşu ülkelerde hâkim sistem olarak yerleşmesi, Batı’nın moda akımları olarak dinin yerine başka ideolojileri yerleştirme gayretleri, eski yönetim tarzı ve anlayışını (Padişahlık) değiştiren reformları sebebiyle Cumhuriyete tepkisel yaklaşımlardır. Sıralanan bu

İrtica kelimesine taraflarca yüklenen anlam tarafgirce ve zihnindeki düşünce çerçevesinde olmakta; tahkir ve tezyif edici nitelikte ve genelde de sübjektif bir şekilde değerlendirilmektedir.

gerekçelerin ortak noktasını “din ve dinî hassasiyetler” oluşturmuştur. Kurum ve kuruluşlarıyla dinin/İslam’ın ideal anlamda yönetime yansıtılması ve yaşanması karşısında haksızlıkların, adaletsizliklerin ve yolsuzlukların son bulacağına inanan bir kesimin duygularının, bazı “açık gözlü ve art niyetli kişiler” tarafından istismar edilmesi “irtica meselesi”nin gündemde kalmasını ve yerleşmesini sağlamıştır. Bu kesime göre İslâm; Osmanlı Devleti’nin temel ögesidir, iyi ve doğru anlaşıldığı zaman yükselişe, yanlış ve eksik anlaşıldığında da düşüşe sebebiyet vermiştir.

Cumhuriyetin dinî, siyasi ve kültürel değişiklikler oluşturmaya yönelik reformlarına tepki duyanlar, İslam’ı **sembol** olarak kullanmışlardır. Türk toplumunun hem din hem de bilgi yönündeki eksikliği, bunun yanında Müslüman Türk toplumunun tamamına yakınının İslam/din konusundaki samimi ve taassuba varan bağlılığı muhalefet için önemli bir malzeme olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş felsefesinin Türk kültürü ve Türk milliyetçiliği olması; bu terim ve felsefeyi değişik sebeplerle içine sindiremeyen ve Osmanlı Devleti’ndeki, “kozmpolit anlayış” a özlem duyan kesimleri huzursuz etmiştir. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinden rahatsızlık duyanlar, şemsiye kavram olarak İslam’ın arkasına saklanmış ve bu İslam simgesi altında muhalefet oluşturmuşlardır. Durum öyle bir noktaya varmış ki Cumhuriyet Döneminin icraatına ve reformlarına özde olmasa bile üslup yönünden karşı çıkan Terakkiper Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Fırka, siyasi taban oluştururken “İslami söylem” ile ortaya çıkan çevrelerle ittifak yapabilmıştır. Cumhuriyet reformlarına, görünüşte “dinî simge” altında karşı çıkan Şeyh Sait, Menemen ve benzeri isyanlar “irticai hareketler” olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Bu anlayış, Çok Partili Dönemde merkezî güçlerin karşısına “dinî söylemler” ile ortaya çıkan partilere ve bunların desteğinde güç kazanan tarikat ve cemaatlere güç vermesi devletin bazı kesimlerini endişelendirmiş; ortaya çıkan bu yöndeki “küçük olaylar”ın bile büyütülmesine yol açmıştır. Bu olayların arkasındaki kişi ve grupların, siyasi partilerin ve oluşumların amaçları /zihniyetleri ve zaman zaman da uygulamaları endişeler uyandırmıştır. Erbakan’ın Başbakanlığı döneminde MGK Bildirisi, takiben Başbakanlıkta oluşturulan Takip Kurulu, zaman zaman bu yönde yayımlanan genelgeler konuyu gündemde tutmuş; fakat çözüme katkıdan çok o kesimlerin propagandalarına olumlu yönde yardım etmiş ve “aynı gelenek”ten gelenlere iktidar yolunu açmıştır. 28 Şubat 1997 tarihindeki bu gelişmeler; bazı tarikat ve ce-

Cumhuriyetin kuruluş felsefesinden rahatsızlık duyanlar, şemsiye kavram olarak İslam’ın arkasına saklanmış ve bu İslam simgesi altında muhalefet oluşturmuşlardır.

maatlerin işine yaramış, onları bazı iç ve dış odaklarla iş birliği arayışına yöneltmiş, zaafı olan bazı kişi ve kurumlar üzerinde operasyon yapılarak güçlenmesi hatta “iktidar” olması veya iktidar imkânlarından yararlanmasını sağlamıştır.

Günümüzde belirli bazı açılışlarda ve törenlerde, “irtica terimi”nin içi doldurulmadan, tanımı iyice yapılmadan ve çerçevesi net çizilmeden dillendirilmesi; muhatap bilinen kesimlerce “dindar olan kesim”e şamil kılınmış, “fiskos yayını” yoluyla namaz kılan ve oruç tutan veya “Müslüman’ım!” diyen herkesin kastedilip “irticacı sınıfı”na sokulduğunun genelleştirilip yaygınlaşması sağlanmıştır. Böylece; “kaş yaparken göz çıkarılmış”, iktidarın düşen oylarının ve kaybolmaya yüz tutan desteğinin yeniden yükselişe geçmesine de katkı sağladığı gözlenmiştir.

Türk toplumunun hassas olduğu bazı terimlerin, değerlerin ve söylemlerin dikkatlice kullanılmamasının, içi doldurulmadan, somut olarak değerlendirilmeden kullanılmasının, hedef kitlenin azalmasını/yok olmasını değil güçlenmesini sağladığına dair hem geçmişte hem de günümüzde çokça örnekler vardır. Ayrıca var olanları dile getiren kurumlar ve kuruluşlar da önem taşımaktadır; demokrasi ile yönetilen ülkelerde bulunan siyasi partilerce, sivil toplum kuruluşlarınca ve bilim adamlarınca ifadelendirilmesi stratejik önem taşımaktadır. İrtica olayının; her sosyal olay gibi, ortaya çıktığı zamana, toplum yapısına ve algılamaya biçimine göre değişiklikler gösterdiği de unutulmamalıdır.

Her türlü taassup (bağnazlık) zararlıdır. Ancak “Dinî taassup/bağnazlık” taassupların/bağnazlıkların en tehlikelidir; çünkü inanca ve inanmaya dayalıdır. Başgil’e göre “dinî taassup; dindarların cahilleri tarafından başka din, mezhep ve kanaat sahiplerine karşı gösterilen düşmanlıktır. Tarih bu nevi taassup yüzünden akan nice masum kanıyla maalesef lekeliştir.”²⁰ Günümüzdeki değerlendirmelerde Başgil’in tespitinin dikkatten uzak tutulmaması gerekmektedir.

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de mevcut rejim, demokrasi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk, Türk Silahlı Kuvvetleri başta olmak üzere devletin kurum ve kuruluşlarına karşı olan, bunları ortadan kaldırma ve yerine kendi kafalarındaki “İslam şeriat”ını hâkim kılma iddiasıyla ortaya çıkan siyasi, ekonomik ve sosyal grupların varlığı bilinmektedir. Ancak mesele, bu grupların etki alanı ve Türk toplumunun ne kadarınca benimsendiğidir. Yapılan araştırmalar ve gözlemler, bunların az bir grup olduğunu, şimdilik tehlike oluşturmayacağını ortaya çıkarmakta; bununla beraber gelişip yayılmalarına imkân verecek alanların kurutulmasını sağlayacak eğitime, din öğretimine ve eğitime dayalı

“Dinî taassup/
bağnazlık”
taassupların/
bağnazlıkların
en tehlikelidir;
çünkü inanca
ve inanmaya
dayalıdır.

tedbirlerin alınmasını zaruri kılmaktadır. Bu marjinal gruplara yönelik tedbirler alınırken devlet, Türk milleti, Cumhuriyet rejimi, Türk Silahlı kuvvetleri, devletin diğer kurum ve kuruluşları ile hiçbir sorunu olmayan Müslüman/mütedeyyin (dindar) kitleyi rahatsız edecek veya onlar tarafından farklı anlaşılacak söylemlere ve tedbirlere dikkat edilmesi en önemli hususlardandır.

Bilgi boşluğundan, din konusundaki eksikliklerden, Türk halkınının İslam'a samimi bağlılığından yararlanan "art niyetli", yıkıcı ve bölücü kesimler; kendi düşüncelerine şemsiye yaptıkları dini/İslam'ı kullanarak Türkiye'yi parçalamak, Türk milletini bölmek ve rejimi değiştirmek iddiası peşindedir. Bu art niyetlerin panzehiri/çaresi; Türk milletinin tamamının devlet tarafından doğru ve çağa uygun din eğitimi ve öğretimi ile aydınlatılması, Millî Eğitimin her kademesinde "millî refleksi olan ve Türk millî kimliğini benimseyen" nesillerin yetiştirilmesidir. Çünkü Türk milletinin genelinin gönlünde; **din ü devlet, mülk ü millet** yani din ve devlet, vatan ve millet dörtlü formülü ile ifade edilen değerler önemini ve yerini korumaktadır. Bundan dolayı Türk milletinin bu değer yargıları ve İslam'a bağlılığı dikkate alınmalıdır. Kurtuluş Savaşı döneminde, Türk milletinin dinî ve kültürel hassasiyetini dikkate alan Atatürk; TBMM'nin açılışı vesilesiyle, Valiliklere, Belediye Başkanlıklarına, Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezlerine gönderdiği tamimde, 23 Nisan 1920 Cuma günü, Hacı Bayram Veli Camii'nde Cuma namazı kılınacağını, Cuma namazından önce minarelerden salavat getirileceğini, ülkenin her tarafında Buhari-i Şerif ve Mevlit okunacağını, yönetim ve ülke için dua edileceğini, Cuma namazından sonra dualar ve kurbanlar ile TBMM'nin açılacağını bildirmişti²¹. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra da Atatürk; Türk milletinin eğitime-öğretime eğilmiş, İslam'ın doğru öğrenilmesine ve öğretilmesine önem vermiş, ilk aşamada 24 imam-hatip okulu ve 1 İlahiyat Fakültesi açtırmış, Türkçe tefsir ve ilmihâl yazdırtmıştır. Bütün bunları Türk milletini, din kisvesi altında ortaya çıkıp insanları istismar eden "cahil kimşeler" in, bağnaz/yobaz düşünceli kişilerin tuzağına düşmekten korumak için yapmıştır/yaptırmıştır.

Kurumların ve değerlerin çatışmasını değil birbirini desteklemesini ve tamamlamasını sağlayacak; dinî, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını meşru yollardan karşılamasına imkân verecek tedbirler, din üzerinden milleti istismar edenlerin ve bölücülüğü "din/İslam kisvesi" altında yapanların oyununu boşa çıkaracaktır. ■

¹ bk. Şaban Sitembölükbaşı, "İrtica", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, XXII/458.

² **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, I/1098.

³ Turhan Tufan Yüce, "Bilimsel Açıdan Demokrasi, Laiklik, İrtica ve Atatürk", **Yeni Türkiye**, Eylül-Ekim 1997, XVII/201.

⁴ Sitembölükbaşı, "İrtica", XXII/458-459.

⁵ bk. Mehmet Aydın, "İrtica'ya İlişkin Bazı Düşünceler", **Doğu Batı** düşünce dergisi, Yıl:1, Sayı:3, Mayıs-Haziran-Temmuz 1998, s.51-52; Sitembölükbaşı, "İrtica", XXII/459.

⁶ Peyami Safa, **Din-İnkılâp-İrtica**, İstanbul, 1976, 181.

⁷ bk. Yüce, agm., **Yeni Türkiye**, XVII/191.

⁸ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, Ankara 1983, s.88.

⁹ bk. **Yeni Ahit**; Matta İncili XI/25-26, XXIII/12-19; **Luka İncili** X/21, XI/44-46; Korintoslulara Birinci Mektup III/8-21, VIII/1-4.

¹⁰ bk. Abdurrahman Küçük, “**Hıristiyanlık ve İlim**”, **İslâm ve İlim**”, Renan Müdafaaanesi (Namık Kemal), İstanbul 1988, s.1-42.

¹¹ Ernest Renan, **L’İslamisme et La Science**, Paris 1883, 2.

¹² Hilmi Ziya Ülgen, “Batıda ve Bizde İrtica”, **Türk Düşüncesi**, 1 Mayıs 1959, 8.

¹³ bk. Nuray Mert, “Gericilik”, **Doğu-Batı** düşünce dergisi, Ankara, Sayı:3, Mayıs 1998, s.11.

¹⁴ Peyami Safa, **Din-İnkılâp-İrtica**, 180-181.

¹⁵ bk. İsmail Kara, **İslâmcıların Siyasî Görüşleri**, İstanbul, 1994, 37-38; Sitembölükbaşı, “**İrtica**”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXII/458-459; Nuray Mert, “Gericilik”, **Doğu Batı** düşünce dergisi, Yıl:1, Sayı:3, s.11-17;

¹⁶ bk. Hüseyin G. Yurdaydın, **İslm Tarihi Dersleri**, Ankara, 1988, 125-129.

¹⁷ bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1986, s.65.

¹⁸ bk. “Otuzbir Mart Vak’ası”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, İstanbul 1985, VIII/2906-2907; “Şeyh Said İsyanı”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, X/3868-3870; Şaban Sitembölükbaşı, “Türkiye’de İslâm ve Siyasal Sisteme Yönelik Olumsuz Tutumlar”, **İslâm ve Demokrasi**, TC. Diyanet Vakfı Yayınları, 274; T.T. Yüce, “Bilimsel Açıdan Demokrasi, Lâiklik, İrtica ve Atatürk”, **Yeni Türkiye**, XVII/201-210; Yaşar Kalafat, **Bir Ayaklanmanın Anatomisi: Şeyh Sait**, Ankara 2003.

¹⁹ bk. Süleym Demirel, **İslâm ,Demokrasi, Laiklik**, İstanbul 1991, 96-125; Ahmet Akbulut, “**Siyasâl İslâm Üzerine**”, İslâm’ın Bugünkü meseleleri, Ankara 1997, 61-66; Abdullah Manaz, **Dünya’da ve Türkiye’de Siyasal İslâmcılık**, İzmir, 1998, 416-436; Vural Savaş, **Türkiye Cumhuriyeti Çökerken**, Şubat 2004, 300-327; “**28 Şubattan Bugüne**”, http://www.nihalatsiz.org/28_subatbugüne.htm.

²⁰ Ali Fuat Başgil, **Din ve Laiklik**, İstanbul, 1977, s.154.

²¹ bk. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Millî Eğitim, 1963, I/431-432.